

Gyermekviseletek Nyírbátorban a XX. század első évtizedeiben

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népviseletei
Viselettörténeti sorozat
III.

Ratkó Lujza

A Jósa András Múzeum évkönyvének 2008. évi kötetében megkezdett viselettörténeti sorozatunk¹ harmadik részeként a nyírbátori gyermekviseleteket elemezzük a Báthori István Múzeum üvegnegatív-gyűjteménye alapján. A feltehetően az 1910-es évekből származó fotógyűjteménynek mindenekelőtt viselettörténeti szempontból van komoly jelentősége, hiszen e kor viseleteiről meggyenk vonatkozásában csak nagyon gyér forrásokkal rendelkezünk. A fotókat nagy valószínűséggel Vadász Elek nyírbátori gyógyszerész készítette, akinek az iparhatósági iratok szerint 1915–1918 között volt engedélye a fényképész tevékenységre. Valószínű, hogy a képeken látható környezet sem más, mint a patika udvara és terasza, ahol – műterem híján – a képek többsége készült (SZABÓ 2008. 409.). A fényképész azonban nem mondott le a műtermi körülményekről, hanem kis asztalkával, székekkel, vázába tett virággal igyekezett hasonló miliőt teremteni. Ugyancsak a fotó minél szebb kivitelezésének szándéka érezhető azon, hogy a gyerekek és a nők kezébe virágokat vagy a kert növényeiből letört ágakat adott a fotós, és gyakran még a ruhájukra is virágbokrétát tűzött – alaposan „felvirágozta” a kamerája elé kerülőket.

Az 1221 fénykép közül 268 képen látható egy vagy több gyerek, legtöbbször anyjával vagy más nőrokonával (pl. feltételezhetően nagyanyjával) együtt. A 2-3 gyerek teljesen általános, de nem ritka a 4-5 gyerekes család sem. A család férfitagjainak jelenléte sokkal ritkább, ami nyilvánvalóan a háborús időszakkal magyarázható, s ha fel is bukkannak a képeken, akkor gyakran katonai egyenruhában. A gyerekek életkora széles skálán mozog a csecsemőtől egészen az ifjúkor küszöbén álló serdülőkkig, így jól nyomon követhető a viseletek életkor szerinti alakulása. A gyerekek számából és a paraszti, polgári, valamint „úri” viseletek arányából képet kapunk Nyírbátor korabeli népességéről és társadalmi összetételéről.² Ugyanígy fontos életmódbeli és társadalomnéprajzi tanulságokkal szolgálnak a fényképeken látható játékok, a gyerekek kedves tárgyai, amelyek révén a kor családi és gyerekeletébe nyerhetünk bepillantást.

¹ RATKÓ 2008. A megye gyerekviseleteinek összefoglalását lásd RATKÓ 2014. 613–621.

² Nyírbátor 1910-ben a maga cca. 7800 lakosával megyei viszonylatban is jelentősebb településnek számított (vö. RATKÓ 2008. 421.).

Csecsemők – pár hetes, hónapos gyerekek – viszonylag ritkán, az 1221 fotó közül mindössze 13 képen fordulnak elő.³ Az ő „öltözékük” nagyjából egységesnek mondható: mindegyik gyermek nagyobb méretű tollpárnába van tekerve, s többségük két-háromujjnyi széles szövött szalaggal átkötve. Nyírbátori adatunk nincs arra, hogy hívták a csecsemőöltözéknek ezeket a darabjait, de a megye más területein *párna* (*pólyás párna*, *pólyapárna*, *kis párna*) illetve *párnakötő*, *pólyakötő* volt a nevük (LUBY 2002. 156., NYÁRÁDY 1964. 147., CSISZÁR–FELHŐSNÉ 1983. 43.). A képek tanúsága szerint tehát ebben az időszakban nem ismerték még kisvárosi polgári körökben sem a vattával bélelt, téglalap alakú, hosszúkás pólyát. A képek túlexponáltsága miatt nem mindig vehető ki, hogy milyen módon *pókázták be* a gyereket, de néhány fotón jól látható, hogy a párnát sarkára fordították, és úgy csavarták bele a kicsit, hogy a feje az egyik párnacsúcshoz esett (1. kép). A *pólyapárnának* ezt a sarkát általában madeirából varrt fodorral szegték, amely szépen keretezte a gyerek fejét. Ez elsősorban a legkisebekkel kapcsolatban mondható el, ugyanis a nagyobbacska, már karra ültethető gyerekekre – már amennyire ez a képeken kivehető – zsákszerűen tekerték rá a párnát, s míg a pár hetes csecsemőknek csak a feje, illetve a keze látszik ki, addig a nagyobbaknak már kint van a felsőtestük is. Egy-két példa akad a kezeket leszorító archaikus pólyázási módra: ezekben az esetekben a gyerek karja is le van kötözve, nyakig be van pólyázva.⁴

A *pólyás párnának* két fajtáját láthatjuk a képeken. A hétköznapra valót egyszerű, díszítetlen fehér vászon (gyolcs) vagy mintás huzat fedi. Az ünnepi *párna* ezzel szemben minden esetben fehér huzatú, és két-négyujjnyi széles madeirafodor szegélyezi azt a sarkát (esetleg oldalát – ez nem mindig dönthető el a képek alapján), ahol a gyerek feje nyugszik.⁵ A tizenháromból mindössze öt esetben találkozunk díszítetlen huzattal: három fehérrel, egy csikossal és egy pöttyössel; az előforduló másik csikos huzatú párnát mintha saját anyagából varrt fodor díszítené (a kép életlensége miatt ez nem látszik egyértelműen). Feltételezhetően a fényképezkedés ünnepi alkalmával magyarázható, hogy a képek többségén ünnepi *pólyás párnát* látunk.

A *párnakötő*nek ugyancsak két fajtáját fedezhetjük fel a képeken. A tizenháromból nyolc esetben kb. háromujjnyi széles, különböző mintájú szövött bolti szalagokkal van átkötve a *párna*. Három képen a szövött szalag végéhez varrt pertli vagy színes selyemszalag szolgál megkötőül. Egy esetben világos (fehér?), vélhetően selyemszalag a *pólyakötő*, két képen pedig nem látszik, hogy mivel van átkötve a *párna*; ezek közül az egyikken egy madeirával szegett fehér takaró van a gyereken. Mindössze három olyan nagyobbacska gyerek van, akiknek a *párnája* nincs átkötve: ők csak hónaljig vannak bebugyolálva a *párnába*.

Luby Margit gyűjtései szerint Szatmárban gyakran az újszülött keresztanyja volt az, aki az egyéb ruhafélék mellett a *pólyás párnáról* gondoskodott. Érdekes hiedelem kapcsolódott a *párna* elkészítéséhez: úgy tartották, hogy nem szabad *dugott* (tömött) libának vagy kacsának a tollával megtölteni, mert „rettegős” lesz a gyerek. *Párnakötő*nek boltban vettek selyemszalagot vagy díszes szövött pántlikát, amelyet gyakran még külön ki is hímezték. Lányoknak rózsaszín, fiúknak kék vagy kékekkel kivarrott illett. A nagy becsben tartott gyerekeknek pirosat vettek, amelyről úgy tartották, hogy *szemveréstül* is jó, azaz hatásos szemverés ellen (LUBY 2002. 156.).

³ Luby Margit szatmári gyűjtései szerint a kicsi gyereket 7-8 hónapos koráig *szopós*nak, 8 hónap után *karonülős*nek nevezték (LUBY 2002. 144.).

⁴ Lásd ehhez KAPROS 1986. 177., KORKEK 1992. 34.

⁵ Ilyen sarkukon díszített *párnahajak* a vásárosnaményi Beregi Múzeum gyűjteményében is megmaradtak, ami arra utal, hogy valamikor Beregben ugyancsak a sarkos pólyázási mód lehetett általános.

Ajakon a kisebb méretű, 1x1 méteres párnának *parasztpárna*, az 1,5x1,5 méteres nagyobbak pedig *úri párna* volt a neve. A *párnahajat* az alkalomhoz illően váltogatták. Ünnepre (templomba vagy vendégségbe) selyemcsíkos fehér batisztot húztak, amelyet *égszín* virágos fehér szövet *párnakötő*vel tekertek körül, s a végébe varrt piros pántlikával kötötték meg. A hétköznapi *párnahajat* kevésbé kényes zefírből vagy piros kartonból varrták, és egyszerűen gatyamadzaggal kötötték körbe (NYÁRÁDY 1964. 147.).

A *pólyás párnából* a képeken a kicsiknek csupán a feje és a karja látszik ki, ezért sok mindent nem lehet leolvasni az öltözékükre vonatkozóan. A tizenháromból kilenc csecsemőnek a fejét világos, saját anyagából vagy madeirából varrt fodrokkal díszített kis sapka takarja (1. kép). Szatmárban ennek *fejkötő*, Ajakon *főkötő* vagy *fékető* volt a neve. Amennyire a képekről megállapítható, a többségüket valószínűleg gyolcsból varrták, csupán egyről lehet teljes biztonsággal kijelenteni, hogy horgolással készült. Egy nagyobbacska gyerek fejét vastag kötött sapka fedi, egy kisebbé mint ha egy világos, apró mintás kendővel lenne bekötve, végül két pólyás feje födetlen.

A gyerekek felsőtestén általában hosszú ujjú, világos, alkalmanként virágmintás vagy petytyes kis *rékli*, esetleg vastagabb kötött felső látható. Szatmárban ezt a *rékli*t a *gyereknek* (fiúnak) szögletes, a lánynak kerek kivágással készítették (LUBY 2002. 157.). Luby Margit és Nyárády Mihály gyűjtéseiből tudjuk, hogy a *rékli* alá hátul nyitott, nyakkorcánál madzaggal szűkebbre vagy bővebbre húzható és megköthető, lábszárig érő kis ingecskét adtak a gyerekekre.⁶ Két hónapos koráig – míg a köldöke be nem gyógyult – *pupfáslival* (*pupkötéssel*) tekerték körül, altestét pedig *gyermekruhával* (pelenkával) fedték be. A szegényebbek erre a célra egy tenyérnyi vászonrongyot, úgynevezett *farrongyot* használtak (LUBY 2002. 156.).

KARONÜLŐS GYERMEKEK

A *karonülő*s gyerekekhez azokat a nagyjából fél-másfél éves kicsiket soroltuk, akik édesanyjuk (vagy más nő rokonuk) karján, ölében ülnek, illetve segítséggel vagy önállóan széken ülnek vagy állnak. Közülük többen még tulajdonképpen pólyás korúak, de a képen *pólyás párna* nélkül szerepelnek. Az összes kép közül 78 ilyen találtunk.

Ennek a korosztálynak nemtől függetlenül egységes viselete egy rendszerint hosszú ujjú, nagyjából lábszárközépig, ritkábban bokáig érő hosszú ruhadarab. Ennek két változata látható a képeken: az egyik egy hosszú, inszerű darab, míg a másik egy két részből összevarrt, gyakran különböző módokon díszített ruhácska. Általános tendenciának látszik, hogy minél kisebb a gyerek, annál inkább a fehér jellemző az öltözképre, s ahogy nő, úgy öltöztetik egyre inkább mintás anyagú, színesebb, díszítettebb ruhába.

Hosszúing

A 78 közül 46 képen a kicsiknek közvetlenül a testen viselt ruhadarabját, a hosszú ujjú, általában lábszárközépig érő egyszerű ingecskét láthatjuk (2. kép). A *pólyás párna* alá is ezt adták rájuk. Anyaga legtöbbször fehér gyolcs, esetleg vékonyabb vászon vagy valamilyen fehér (világos) alapon pöttyös, ritkán csíkos vagy egyéb apró mintás anyag. A különböző anyagok eloszlását jól jelzi, hogy 26 fehér ingecskére 20 mintás jut. A ruhadarab lefelé bővülő szabása biztosította, hogy a gyerek kényelmesen elférjen benne. Kivétel nélkül mindegyik hátul gombolós (megkötős). Az ingujja mandzsetta nélkül és keskenyebb-szélesebb mandzsettával egyaránt előfordul, illetve néhány

⁶ Szatmárban úgy tartották, hogy „újszülöttre nem szabad ócska inget adni, mert akkor özvegy lesz a párja” (LUBY 2002. 156.).

esetben rövidebb, könyökig érő ujjfazonnal is találkozunk. A nyakkivágás túlnyomó többségben kerek, s legegyszerűbb formájában gallér nélküli. Jellemzőbb azonban, hogy a felnőtt női viselethez hasonlóan saját anyagából varrott nagy gallér díszíti. Ezek fazonja a képek rossz minősége miatt gyakran nem vehető ki világosan, de a keskenyebb-szélesebb, gyakran a vállat is takaró kerek gallér mellett hegyes, elől a mellre lenyúló fazon is előfordul. Egyedi változat a 2. képen látható, szintén levehető, egyszerű inggallér szabású, szélén Margit-cakkal (vagy hímzéssel?) díszített darab, melyet az ing saját gallérja fölé tettek díszként a gyerek nyakába. Itt a gallér díszítése megegyezik az ingujj végére varrt dísszel. Lejjebb még külön foglalkozunk a felgombolható-levehető nyakfodorral és a pártedlivel.

Kantus

Az egyszerű szabású hosszúing mellett a *karonülős* gyerekek másik öltözete egy bonyolultabb szabású, rendszerint díszítettebb ruhácska. Ennek megyszerte ismert neve a *kantus*, amelyet Ajakon *viganónak* is neveznek (MURAKÖZI 1992. 193., NYÁRÁDY 1964. 148., RATKÓ 2014. 615–616.). Egyszerűbb formája nem sokban tér el az *ingtől*: esetenként kétrészes szabása, ráncolt, fodros ujjá vagy néhány díszítő felhajtás (pié), aljára varrt fodor jelzi, hogy nem *inget* látunk a képen.

A *kantus* hagyományos formája nem egy-, hanem kétrészes: a csípő, ritkábban a derék vonalában megszabott szoknyaszerű alsó részt keskenyebb-szélesebb rakásokkal vagy ritkább-sűrűbb ráncolással, néhány esetben pedig egymás felé fordított rakásokkal (úgynevezett *hólokkal*) varrták a felsőrészhez (3. kép). A szabásvonalat gyakran a ruha saját anyagából készített keresztpánt vagy elütő színű szalag rávarráásával hangsúlyozták. Egy-két esetben bújtatókba fűzött övvel is találkozunk.

A *kantus* ujjá meglehetősen változatos formákat mutat. Bár a képek többségén a széles gallérok, nyakfodrok takarása vagy a felvétel rossz minősége miatt nem látszik az ujjak *kantushoz* varrásának módja, nagyon valószínű, hogy többségük a szakirodalom által *bevarrottnak* nevezett ujj. A *karonülős* gyerekeknél – főként a legfiatalabbak körében – a leggyakoribb az egyenes szabású, szűk, hosszú ujj. Ennek bősége éppen csak annyi, hogy a gyerek karja kényelmesen elférjen benne. Egy másik ujjfazon a vállnál enyhén ráncolt, az előbbinél bővebb szabású hosszú ujj, amely az alkar és a csukló felé összehúzó a hosszanti szűkítő bevarrásoknak köszönhetően. A vállban bő fazonnak előfordul kézelős változata is, melynél az ujj bőségét két-háromujjnyi széles mandzsettába fogják bele. Végül a negyedik, gyakori forma a vállban erősen ráncolódó, a könyöknél (a könyök felett vagy alatt) gumival összehúzott bő ujj. Ezek gumírozása gyakran nem egyszeres, hanem többsoros, s mindig kb. kétujjnyi széles fodorban végződik. Legbővebb, rendszerint csipkével díszített vagy a gumírozásnál színes selyemszalaggal átkötött (esetleg átfűzött), puffos ujjnak tekinthető változatait elsősorban kislányokon lehet látni.

A *kantus* nyaka többször gallér nélküli, de gyakran láthatunk a képeken keskenyebb vagy szélesebb, kerek vagy hegyes gallérokat is éppúgy, mint a felnőtt nők öltözékén. Mind rávarrt, mind levehető gallérral találkozunk. A levehető gallér egy sajátos változataról, a nyakfodorról lejjebb külön is szólunk.

A *kantus* a képeken általában fehér vagy világos, apró mintás anyagból készült – ezek között már jóval több a mintás, mint a hosszúingek között. A leggyakoribb a bors- vagy borsószem nagyságú, elszórt pöttyökből álló minta, de néhány esetben vékony, hosszanti csíkozással is találkozunk. (A pöttyös és a csíkos mintázat egyébként a felnőttek öltözetén szintén gyakran előfordul, nemegyszer egymás mellett.) Gyakori jelenség, hogy a szoknyarészen, ritkábban az ujj váll alatti, felkart fedő részén két-három keskeny hajtást, piét látunk. Ezek funkciója kettős: egyrészt díszítették a ruhácskát, másrészt a gyerek növéseivel egyet-egy kibontva közülük meg lehetett hosszabbítani

a *kantust* vagy az ujját, s így az tovább hordható maradt. A piéken kívül – feltehetően elsősorban a kislányokon – több, két-háromujjnyi széles fodor díszíti a szoknyarész alját. Fodrot elvértve a vállon is találunk. Ugyancsak a kislányoknál fordul elő, hogy a hónalj vagy a mell vonalában színes se-lyemszalaggal kötik át a ruhát, és elől, oldalt vagy hátul nagy masnit kötnek rá.

A *kantus* alatt több képen feltehetően hosszúing van: vagy szűk ujjja látszik ki a *kantus* rövi-debb ujjá alól, vagy – alkalmanként madeirával díszített – alja villan ki a szoknyarész alól.

Egészkötény

A *karonülős* gyerekek körében mindössze öt esetben találkozunk a ruha egész elejét elta-
karó, hátul gombos vagy megkötős *egészkötény*vel. Az öt esetből még nemigen lehet általános követ-
keztetéseket levonni, de bizonyos tendenciák már így is megfogalmazhatók; nevezetesen hogy a két
fiú kötényruhája mind szabásában, mind díszítettségében jóval egyszerűbb, mint a három kislányé.
A fiúk köténye mindkét esetben egyszínű fehér (világos) anyagból készült egyszerű kerek nyak- és
karkivágással, mindenféle díszítés nélkül. Az egyik egyenes szabású, míg a másik lefelé bővülő,
amely így jobban követi a *kantus* szoknyaszerűen kibővülő formáját. Mindkettő nagyjából egy te-
nyérnyivel rövidebb a mintás anyagú *kantus*nál.

A három kislány köténye már nagyobb változatosságot mutat. Jellemző például, hogy min-
tás anyagból készültek: az egyik fehér (világos) alapon apró pettyes, a másik világos alapon pasztell
virágmintás, míg a harmadik színes alapot élénk színű virágminta borítja. Az is megfigyelhető, hogy
a karkivágás ívét a vállon mindhárom esetben a kötényruha saját anyagából készített keskenyebb-
szélesebb fodor díszíti. Az egyik – mint ahogy nagyításban jól kivehető – hátul széles masnira kötő-
dik. Nem dönthető el egyértelműen, de mintha ennek lekerekített alját kb. háromujjnyi széles, eny-
hén húzott fodor is díszítené. A három közül a legszebb változatot a 4. képen láthatjuk, amelyen az
anyja ölében álló kislány öltözékének egésze elüt szépségével az átlagtól. A piékkal és madeirával
díszített *kantust* mindenekelőtt sűrű, vékony csikozású, szélesebb szövött csíkmintájú, háziszöttes-
nek (?) tűnő anyaga teszi különlegessé, míg a két részből szabott, lekerekített aljú *egészkötényt* nem-
csak szép mintás anyaga, a vállát és az alját díszítő fodrok, hanem a nyakán, mellrészén és az alján
látható, világos cérnával varrt duplasoros díszítővarrások is szebbé teszik az átlagnál.

Nyakfodor, pártedli

A nagyobbacska, 2–10 éves gyerekek viseletére jellemző nyakfodor, ajaki nevén *mizli* – ha
nem is nagy számban, de – már az egész kicsik nyakában is feltűnik. Hat olyan képet találtunk, ahol
nagy valószínűséggel ilyen felgombolható, keskeny pántba ráncolt, madeirából varrt fodorgallért vi-
sel a gyerek (a képek rossz minősége miatt ez nem mindig dönthető el egyértelműen).

Pártedlivel mindössze négy esetben találkozunk a képeken (5. kép.). Előfordulásuk min-
denképpen érdekes, hiszen az egyszerű kerek szabású, nyakba akasztható, a mellet takaró előkét ki-
fejezetten etetéskor használták, hogy megóvják a gyerek ruháját a bepiszkolódástól. Előfordulásukat
a fényképezés különleges alkalmával feliratuk magyarázhatja: erős nagyításban ugyanis két képen
folyóírással írt, feltehetően hímezett felirat fedezhető fel, melyek a képek rossz minősége miatt felna-
gyítva is csak nagyjából olvashatók. Az 1170-es leltári számú képen látható pártedli valószínű fel-
irata: „Akkor sírok, (a)mikor nekem teccik!” Az 1891. képen a szélen körbefutó hímezett huroksor-
ral díszített pártedlin a betűk a „papa kedvence” feliratot formázzák. Könnyen elképzelhető, hogy
ez utóbbi esetben a pártedli felkötésének érzelmi háttere és egyfajta üzenete volt, hiszen valószínű,
hogy a kép a háborúban katonáskodó apa számára készült.

Lábbeli, harisnya

Mint fentebb már említettük, a karonülő gyerekek túlnyomó többsége mezítlábasan, csupasz lábszárral szerepel a képeken. Nagy valószínűséggel közéjük tartoznak a takaróba göngyölt kicsik is. Nyilvánvalóan tűnik az a feltételezés, hogy azokra a gyerekekre nem adtak cipőt, akik még nem tudtak járni, a saját lábukon közlekedőkre viszont már lábbeli került. A cipőt viselő gyerekek száma nagyjából fele a mezítlábasokénak. Cipőjük általában magas szárú, takarja a bokát, csak elvétve látni pántos félcipőt. A cipők orra legtöbbször kerek, sarkuk pedig vagy egészen alacsony, vagy egyáltalán nincs. Gyakoribb köztük az oldalt egysorosán gombolódó fazon, a fűzős valamivel ritkább.

A cipős gyerekek lábszárán minden esetben harisnya van, ami ebben az időszakban még térdig érő, kézzel kötött ruhadarabot jelentett, amelyet gumival vagy szalaggal erősítettek a lábszárhoz. A képeken elsősorban egyszínű, hosszanti bordás kötésű harisnyákat látni, a fehér (világos) jóval ritkább. Két esetben világos alapon keresztben csíkos mintás harisnya is előfordul, melyek csíkját sötétebb, apró rombuszokból álló vízszintes sorok alkotják.

Haj- és fejviselet

A karonülő gyerekek több mint fele (77 közül 47) hajadonfőtt szerepel a képeken. Nemüktől függetlenül – néhány kopasz gyereket leszámítva – egyformán rövid hajúak. A frizurájukra édesanyjuk szemmel láthatóan nem fordított túl sok gondot: legtöbbjük haja fésületlen vagy kócos, bár akad néhány oldalra, illetve homlokba fésült, sőt, talán hajolajjal (?) vékony tincsekbe ragasztott haj is. Mindössze három kislány fején fordul elő szalag (egyikőjüknek még haja sincs): az egyujjnyi széles fehér (világos) selyemszalag kettőnek a feje tetején baloldalt van átkötve kis masnival, míg a harmadiknak egy vékony hajtincsébe kötötték bele a szalagcsokrot.

A többi gyerek valamilyen fejfedőt visel: többségük az asszonyok főkötőjéhez hasonló szabású, az egész fejet befedő, áll alatt megkötött *fejkötőt*. A fehér gyolcsból varrt – esetleg horgolt vagy kötött színes – főkötőt minden esetben fodrokkal, (madeira)csipkével díszítették, ami szépen keretezi a kicsik arcát (6. kép; lásd még 3–4., 18. kép). A *fejkötő* mellett kisebb számban, de annál változatosabb fazonokban találunk különböző sapkákat a gyerekek fején, az egyszerű kötött sapkától kezdve a katonai sapkán keresztül a kalapig és a báránybőr kucsmáig elmenően (7. kép).

Takaró

A legkisebbek öltözékének sajátos kiegészítője egy négyszögletes, nagyjából vállkendő nagyságú terítő, amellyel a gyerekek alsótestét takarták le. A takaróként funkcionáló terítőbe azokat a pólyából már kinőtt, de valószínűleg járni még nem tudó kicsiket csavarták bele, akikre még nem húztak cipőt és harisnyát, s akiknek csupasz lábszárát be kellett fedni valamivel. (A harisnyába-cipőbe öltöztetett gyerekek között mindössze egynél fordul elő ez a kiegészítő.) Néhány esetben a fényképezőgép lencséje előtt kitakarták a gyereket, és a terítőt az ölben vagy karon ülő gyerek alá terítették.

A takarónak három fajtája figyelhető meg a képeken. A legegyszerűbb, valószínűleg hétköznapi használt változata valamilyen nagykendő: kockás, rojtos szövetkendő vagy vastag, kötött, rojtos *hárászkendő* (3. kép), illetve egy esetben egy nagyméretű, virágmintás fejkendőbe bugyolált gyerekekkel is találkozunk. Ezek a kendők nyilvánvalóan nem a gyerekek, hanem az anyjuk ruhatárából való darabok. Ilyen mindössze négy található a képeken.

A takaró másik, legnagyobb számban előforduló változata valamilyen színes, egy esetben világos, nem népi motívumokkal kihímzett, általában széles fodorral díszített darab, amely kinézete alapján kifejezetten asztalterítőnek tűnik. A fodor (klott?) anyaga több esetben elüt fényes felületével a takaró anyagától. Már hímzett voltából és a fodor igényesen kivitelezett különleges ráncolási technikájából is feltételezhető, hogy ezeket ünnepre használhatták.⁷

Végül a fehér, vászonból vagy gyolcsból készült, körben gyári madeira-csipkével díszített harmadik típusú takaró az, amely vélhetően eredetileg is gyerektakarónak készülhetett. Ez egyébként pólyás gyerek letakarására is szolgált.⁸

Egyedinek tűnik a 8. képen látható, vastagabb színes szövetből vagy posztóból készült, leveles virágokkal kihímzett terítő. Nemcsak az egyik oldalán egyujjnyi, másik oldalán háromujjnyi szélességű rakott – és nem húzott – fodor teszi egyedivé, hanem a sarkaira rávarrt, a fodor anyagából készített szalagcsokor is. Éppen e szalagcsokrok alapján feltételezhető, hogy ez a darab nemigen készülhetett asztalterítőnek, hanem eredendően valószínűleg gyerektakaró lehetett.

KISGYERMEKEK

Mint láthattuk, a pólyásoktól kezdve a karonülő gyerekekig a nemi különbségek a viseletben legfeljebb a kiegészítőkben, illetve feltehetően a színekben jelennek meg. Ez érthető, hiszen ilyen kicsi korban a nemnek még semmilyen jelentősége nincs. A nemi identitástudat kb. 3-4 éves kortól kezd kialakulni, s ezzel összhangban a fotókon is nagyjából az ilyen korú gyerekeken látunk már „fiús”, illetve „lányos” öltözékeket. Luby Margit szerint Szatmárban ennél fiatalabb korban kezdték a nemek szétválasztását: ha a gyerek betöltötte az 1 évet, akkor az anyja „rendes férfingtonget” készített neki, mert nem tartották illendőnek, hogy egy fiú „lányingben” járjon (LUBY 2002. 157.). Búdszentmihályon (a mai Tiszavasváriban) ezzel szemben a XIX. század végéig a gyerekek iskolába kerülésükig *kantus*ban jártak, sőt a lányok gyakran még tovább is, csak a kicsikre jellemző *fikető* maradt el a viseletükből (GOMBÁS 2016. 187.). A megye más településeiről is inkább arról vannak adataink, hogy 6-7, ritkábban 12 éves korig viselték a gyerekek nemüktől függetlenül a *kantust* (RATKÓ 2001. 235.).

Lányviseletek

A kislányok viseletében kétféle tendencia figyelhető meg: a gyerekek túlnyomó többsége egyrészes ruhácskát visel, kisebb részük pedig kétrészes, blúzból és szoknyából álló együttest hord. E korosztály legkisebbjein többnyire még a fent ismertetett *kantus* látható, a náluk idősebbekben viszont már más fazonú, színében és szabásában eltérő ruhafélék fordulnak elő a leggyakrabban.

⁷ Ez a takaró nagyon hasonló a beregi falvakban *szemtakaró*ként ismert, keresztelőre készített, és szemverés ellen is hatásosnak tartott terítőhöz (CSISZÁR–FELHŐSNÉ 1983. 48.), csak míg a *szemtakarót* kizárólag jeles családi ünnepeken vették elő, addig a képeken látható takarók nyilvánvalóan gyakoribb használatúak: ha hétköznapokon nem is, de a fotózás különleges alkalmával előkerültek. A megyéből Mátészalkáról van adat hasonló hímzett terítőről, melyet a pólya letakarására használtak nemcsak ünnepeken, hanem hétköznapokon is (BARTHA 1992. 255.).

⁸ A Beregi Múzeum gyűjteményében található hat darab *szemtakaró* mind anyagát, mind technikáját illetően igen változatos képet mutat: a házilag szőtt pamutosvászonból a gyári gyolcsig és damasztig, illetve a hagyományos keresztzemes hímzéstől, szedett csíkos és vagdalásos mintától a polgári jellegű madeira és richelieu technikáig minden előfordul. A hat *szemtakaró*ból csupán a két hagyományos díszítéssel készült (keresztzemes és szedettmintás) darab színes, a többi négynek a hímzése is fehér. Jellegzetességük még, hogy körben – egy-egy esetben pedig két, illetve három oldalukon – csipkével vagy rojttal szegtek. (Lásd a Néprajzi Múzeum honlapján az „On-line adatbázisok” menüpont alatt!)

1. A *kantushoz* legközelebb álló, inkább kisebb lányokon látható ruhafazon fő jellemzője, hogy két részből szabott és hosszított derekú: a szabásvonal rendszerint a csípő magasságába esik. A szabásvonalat 2-4 ujjnyi széles, általában a ruha anyagából, de esetenként más színű anyagból vagy mintásan szövött bolti szalagból rávarrt pánt teszi hangsúlyossá, amelyre díszként szintén saját anyagából vagy elütő színű széles selyemszalagból nagy masnit, ritkábban virágot varrtak.⁹ Két-három kislány ruháját a ruha anyagával bevont kettős gombsor teszi elegánssá; ők éppen öltözékük jó szabása és rendezettsége alapján feltételezhetően jobb módú családból származnak (9. kép).

A ruhák anyaga a *kantusok* fehér vagy nagyon világos pasztell színéhez képest mindenképpen színes vagy világos alapon mintás. A minták változók: az apró, sűrűn ismétlődő pöttyöktől kezdve a csokros virágmintán át a nagy indás növényi ornamensig többféleképpen találkozunk (8., 10. kép). A képeken sötétnek látszó – vagyis élénk színű – anyagok legtöbbször minta nélküliek. Néhány esetben előfordul, hogy a kislány ruhája az anyja öltözékének anyagából készült.

A ruha felső része egyenes vagy ritkábban lefelé picit bővülő szabású. Egy-két esetben látnunk keskeny levarrásokkal (piékkel) vagy széles rakásokkal bővített változatot, amely kényelmes bőségben veszi körül viselőjét.

A ruha ujjja túlnyomó többségben hosszú, ami legtöbbször egyenes szabású, mandzetta nélküli ujjat jelent. Előfordul azonban vállban enyhén ráncolt, illetve 3-4 ujjnyi vagy még szélesebb, akár más – fehér vagy csíkos – anyagból, madeirából készített mandzetta is. Néhány esetben háromnegyedes ujjal is találkozunk. Gyakori jelenség, hogy a ruha nyakát nagyméretű, matrógallérhoz hasonló, fehér, olykor csipkés vagy madeira anyagú gallér borítja, mely elől középen rendszerint kisebb-nagyobb masniban, ritkábban nyakkendőszerűen lelógó megkötőben végződik. A gallérok többsége hozzá van varrva a felsőhöz, de egy részükről úgy tűnik, hogy levehető gallérként van a nyakra téve (megkötve vagy gombolva).

A hosszított derekú ruhák többségének szoknyarésze 2-3 ujjnyi széles rakásokkal készült. Leggyakoribb változata elől középen kb. 10-15 cm szélességben nincs berakva; a rakások csak ennek a résznek a két szélétől indulnak kifelé hajtvva, szimmetrikusan. Kevésbé gyakori a szoknya ráncolt típusa.¹⁰

2. Egy másik fazonú kislányruha jellegzetessége, hogy a hosszított felsőrész lazán rábugygyan a derékra-csípőre. Ez abból fakad, hogy a vélhetően gumírozott övrészt nem tolják le a csípőre, hanem a derékon marad. A ruha anyaga változatos: az egyszínű világos (fehér) vagy világos alapon apró pettyes, hosszában csíkos vékonyabb kelméktől kezdve az egyszínű színes szövetszerű textilekig elmenően többféle lehet (11., 22. kép). Ujjuk lehet hosszú, egyenes szabású vagy ráncolt, háromnegyedes puffos ujj egyaránt. A másik ruhához hasonlóan ennél is gyakori a nagyméretű, fehér (világos) gallér (12. kép).

⁹ „Virágnak” nevezzük azt a virághoz hasonló ruhadíszet, amely sűrű ráncokba szedett és kör alakúvá összehúzott széles selyemszalagból, valamint a közepébe varrt, selyemmel bevont gombból készült.

¹⁰ Ezekkel a ruhákkal kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy lehet-e összefüggésük az 1920-as évek nyugat-európai divatjával, hiszen azt éppen a csípővonalú szabás, a hosszított derek és a lezser felsőrész jellemezte. Elképzelhető ennek a jelenségnek egy pragmatikus magyarázata, miszerint ezt a szabást azért alkalmazhatták, hogy a növésben levő gyerekek esetleg több évig jó legyen a ruha. Ezt támasztaná alá az is, hogy a szoknyarész alja rendszerint több ujjnyi, tenyérynél szélességben fel van hajtva, nyilvánvalóan abból a célból, hogy le lehessen eresztetni, ha nő a gyerek. A nyugati divattal való nagyfokú egyezés azonban mindenképpen elgondolkodtató, és felvetődik a kérdés: elképzelhető-e az, hogy egy olyan, szabolcsi viszonylatban ugyan jelentősnek számító, országosan viszont meglehetősen marginális településre, mint Nyírbátor, eljutottak volna a kor aktuális (nagy)városi divatját bemutató lapok, szabásminták? A fotók tanúsága szerint igen, bár akkor további kérdésként merül fel, hogy a nagylányok, felnőtt nők viseletében miért nem fordul elő ez a fazon; az ő öltözetüket ugyanis a klasszikus testhez simuló, a karcsú derekat hangsúlyozó felső, és a földig érő, lefelé kissé bővülő szoknya jellemzi. E kérdések megválaszolásához további kutatásokra van szükség.

3. A harmadik fazon, amely kisebb és nagyobb lányokon egyaránt előfordul, egy hosszú ujjú, hónaljtól lefelé enyhén bővülő, alján egy (kb. 30–40 cm) széles vagy két-három keskenyebb (2–3 ujjnyi) rávarrt fodorral díszített ruha (13. kép). A fodrok felett rendszerint kettő-négy, kb. 1–2 cm széles felhajtásokkal, piékkal biztosították, hogy a gyerek növekedését követve le lehessen ereszteni a ruhát; így az több évig hordható maradt. A ruha anyaga rendszerint egyszínű világos (fehér?), de akad világos, illetve ritkábban színes alapon elszórt apró mintás (pl. kis körös, pettyes, kockás), pepita vagy „magába” csikos (csikos szövésű) textília is. A nyaka gallér nélküli vagy galléros, ami az egyszerű keskeny állógallértól kezdve a vállra nyúló széles, hegyes végű vagy kerek gallérig többféle lehet. Előfordul egy-egy madeirából készült, külön felvehető széles nyakfodor vagy gallér, illetve a vállcsúctól kiindulóan félkörösen varrt, a vállakat és a mellet takaró tenyéryi széles fodor is. A ruha ujjja rendszerint egyenes szabású, mandzsetta nélküli, de találhatók szélesebb mandzsettás fazonok is. Gyakori jelenség, hogy az ujj csak háromnegyedes, nem ér a csuklóig. Ezek végét előszeretettel díszítették egy vagy két, a ruha anyagából, ritkábban madeirából készült, 2–3 ujjnyi széles fodorral. E rövidebb ruhaujjnak létezik egy vállban kissé megráncolt, a könyök magasságában keskeny zámlikkal (ráhajtásokkal) beszűkített, fodor nélküli változata is. Kifejezetten bő (háromnegyedes) ujjú ruhák is találhatók a fotókon, amelyekre szintén saját anyagukból vagy madeirából készült fodro(ka)t varrtak. Ezek ujjvégei, mint egy-egy képen nagyításban jól látszik, gumirozottak lehetnek, így a karon följebb vagy lejjebb húzhatók voltak.

Ezt az egyszerű ruhácskát a fodrokon kívül olykor övként a derékra, kisebb lányoknál a mellre kötött 3–4 ujjnyi széles szalaggal díszítették, amelyet többnyire elől a bal oldalon nagy masnira kötöttek, hosszú lógót hagyva. A szalag általában a ruhához hasonlóan világos, csak elvétve fordul elő a képen sötétnek látszó, vagyis feltehetően színes szalag (13–14. kép).

4. A negyedik típusú öltözék, amely az eddig ismertetett ruháknál jóval kisebb számban látható a fotókon, egy külön felsőből és szoknyából álló kétrészes együttes. A blúzt rendszerint a szoknyába behúzva viselik, de néhány képen a kislányokon a felső a szoknya fölött van. E laza szabású, hosszított fazonú, egysoros gombolású felsők sajátossága, hogy a csípővonalról lejjebb, nagyjából a combtőig érnek, s aljuk kb. 3–4 ujjnyi széles pántban végződik. Ujjuk hossza lehet háromnegyedes, illetve könyökig érő. A kor divatjának megfelelően nagyméretű gallér van rajtuk ugyanúgy, mint a más fazonú felsőkön (15. kép).

Egy kifejezetten úrinak tűnő család fényképén a két kislány egyszínű rakott szoknyához klasszikus fehér matrózblúzt visel színes, nagy gallérral, melynek széleit fehér csíkok díszítik.

A kétrészes öltözetek közé tartozik az a néhány kislányviselet is, amely parasztnak nevezhető. Az egyik a 16. képen látható, amelyen a kislány az édesanyja szoknyájához hasonló pöttyös anyagból készült szép együttest visel: színes alapon fehér pöttyös ráncolt bőszoknyát testhezálló blúzzal és körben fodros köténnyel.¹¹ A szoknya mérsékelten bő, vagy legalábbis elől a hason nincs beráncolva. Az alján kb. négyujjnyi felhajtás, fölötte pedig két keskeny pié látszik, amelyek nemcsak díszítik a szoknyát, hanem praktikusan leengedhetővé is teszik. A blúz szorosan a testre tapad, nyakán nagyméretű gallér, szélein keskeny fehér csipkével. Az ujj vállban kissé húzott, széles mandzsettáján szintén keskeny csipke látható két sorban. Mind a szoknyát, mind a felsőt a színes anyagtól elütő fehér cérnával varrta a varrónő, ami a viseletek díszítésének egy bevett módja. A kötényt tenyéryi széles, enyhén ráncolt fodor keretezi. A képen nem látszik jól, de annyi kivehető, hogy ahol a fodor hozzá van varrva a kötényhez, ott valamilyen színes nagy pöttyös díszszalag fut körbe. A kislány szép viseletét kétsoros gyöngyházfényű, nyakhoz simuló gyöngysor és hasonló gyöngyből

¹¹ Az öltözék formája alapján feltételezzük, hogy kétrészes együttest, nem pedig egybevarrott ruhát látunk a képen.

készült egyszerű fülbevaló egészíti ki. Szorosan fésült, közepen elválasztott haját a feje tetején keskeny fehér szalaggal fogták át, felül kisebb masnira megkötve. Az öltözék kiegészítője a gyerek jobb kezében látható, marokra gyűrt zsebkendő.

A másik szép népviselettel a 17. képen találkozunk. A kislány szoknyájának és felsőjének ugyanaz az anyaga: fehér alapon színes pöttysorokból összetevődő, két vékonyabb és egy vastagabb, hosszanti csíkokkal díszített vászonzsák (?) készült a ráncolt bőszoknya és a hosszú ujjú *libabegyes* blúz.¹² Ennek a blúzfazonnak az az érdekessége, hogy az elejébe egy bő szabású betét van betoldva, amely rábuggyan a kötény korcára. A szoknya alján két, ujjnyi széles pié látszik, és ugyancsak két keskeny piével alakították megfelelő hosszúságúra a blúz vállban ráncolt, széles mandzsettájú ujját. A mandzsetta végét keskeny fodor díszíti. A kötény anyaga fehér, pasztellszínű pöttyökkel, és – mint a másik kislány kötőjét – ezt is tenyéryni széles fodor veszi körül. A kislány közepén elválasztott, kétfelé fésült, szabadon lógó haját a fej tetején masnira kötött fehér szalag fogja össze.

Végül a harmadik paraszti viseletet a 18. képen láthatjuk, amelyen a nagylányt kivéve az egész hattagú család öltözéke parasztinak, és nem polgárinak tekinthető. A kép életlensége miatt csak nagyításban vehető ki jól, hogy a kislány felsője és szoknyája pasztellszínű alapon fehér margarétás anyagból készült. A blúzt többszörös, keresztben rávarrt gumírozás teszi testhezállóvá. Elejét válltól vállig érő keskeny fodor díszíti éppúgy, mint egyszerű szabású, mandzsetta nélküli hosszú ujjának végét is. Ráncolt, fehér, *vendégajlas félkötőjének* mintája apró karikákból áll. Külön érdekessé teszi a kislány megjelenését a fejét keretező fehér szalag, amely szorosan hátrafésült, feltehetően két ágba font és koszorúba feltett hajába van befonva, és a fejtetőn kisebb masnira kötve. A leányka nyakában látszó fehér fodorról nem lehet eldönteni, hogy a hajba font szalag része-e vagy ténylegesen nyakfodor.

Paraszti és polgári közti átmeneti viselettel találkozunk a 19. kép két nagyobbacska lánytestvérén. Míg édesanyjuk ruhája egyértelműen a népviseletek körébe sorolható, addig az ő öltözékükben már inkább polgári elemek dominálnak. Azonos szabású ruházatuknak csak az anyaga különbözik egymástól: a bal oldali kislánynak feltehetően valamilyen egyszínű színes, míg a jobb oldalinak színes alapon apró kockás az anyaga. A két felső szabása ugyanolyan: a mellvonalban vágott és ráncolt, többszörös keresztpiékkal és szélükön fehér csipkés rátétekkel díszített blúz hosszú ujjá vállban ráncolt, és széles mandzsettában végződik. Bokáig érő szoknyájuk enyhén ráncolt, bár a bal oldali kislány szoknyája bővebb; mindkettő alját tenyéryni széles, fehér csipkével díszített fodor, főtölte egy pié, illetve fehér zsinór és díszvarrás teszi csinosá.

Egészítő

A korszak divatos ruhadarabja lehetett a felsőtestet is takaró *egészítő*: nemcsak a karonülő kisebbek öltözékében gyakori, mint fentebb már írtuk, hanem a 4-5 éves gyerekekében is éppúgy, mint a nagyobbacska, 6-12 éves forma kislányokében. Mivel a képeken csak előlről látszanak ezek a ruhadarabok, ezért a szabásuk alapján csak feltételezni tudjuk, hogy nem kötényruhával állunk szemben (amely hátul teljes hosszában össze lenne varrva), hanem csupán a viselőjét teljesen körülvevő *egészítő*vel, amelyet hátul gombbal vagy megkötővel fogtak össze. Valószínűleg a viseletek általános polgári jellegével magyarázható, hogy a paraszti viseletre jellemző (csak a szoknyát takaró) *félkötő* csupán elvétve bukkan fel a fotókon.

¹² Ez a megnevezés Geszteréden ismert (RATKÓ 1996. 287.); nincs adatunk arról, hogy Nyírbátorban hogy nevezték ezt a típusú blúzt.

Az *egészköteny*nek két fajtája fordul elő a képeken. Az egyik fazon jellemzője, hogy a felső és alsó testet takaró részt egy anyagból szabták, legfeljebb a vállpántot, illetve az alján levő fodrot varrták hozzá külön. Ez a nagyobb lányok viseletében gyakoribb. A másik, főként a kisebb lányokon látható fazon két darabból szabott: a felső rész tenyérnyi széles két vállpántja egy ugyancsak széles (esetenként keskenyebb) keresztpánttal csatlakozik a kötő alsó részéhez. A keresztpánt azonban nem a derékra esik, mint a későbbi divatú *mejjeskötő*knél,¹³ hanem föl egészen hónalj alá, a mell vonalába. A széles vállpánt legtöbbször a váll vonalában, függőlegesen indul hátra, de néhány esetben a két pánt elől középen nagyjából derékszögben van összevarrva, s így vetik át a gyerek két vállán. Gyakori jelenség, hogy a kötő vállpántjait eltakarja az alatta levő ruha nagyméretű gallérja.

A kötők anyaga általában egyszínű világos (fehér?) vagy világos alapon apró mintás, pettyes, sűrűn vagy ritkábban csíkozott, elszórt körmintás. Ezeknek a kötőknek rendszerint a mintája is pasztellszínű. Jóval kisebb számban látható a fotókon színes alapon egyszínű vagy mintás, főként pettyes kötény (20. és 5. kép).

A kötények általában 3-4 ujjnyival rövidebbek a féllábszárig érő ruhánál, de vannak sokkal rövidebb változataik is.

Mindkét kötőfazonnál gyakori, hogy az alját saját anyagából rávarrt keskenyebb-szélesebb fodor díszíti. Csíkos anyag esetében a fodrot legtöbbször ferdén szabják, így annak ferde csíkja érdekes kontrasztot alkot a kötő csíkozásával. Egy-két kisebb gyereken a vállpánt külső részén is látható keskeny díszfodor. Több esetben a kötény jobb oldalán négyzet alakú, alul háromszögbe kicsúcsosodó rátett zsebbel találkozunk.

Egyedi darab a 21. fotón látható, szélein egyszerű mintával kihímzett *egészköttő*, melynek két széles keresztpántját és cakkozott alját kezdetleges +, valamint > motívumok váltakozó sorával varrták ki (+ > > + > >). A kötő világos anyagától elütő fonal színes lehetett. A kislány ruhája alól kilátszó alsós szoknya szintén hímzett (lásd lent).

Alsóruhák

A kislányok ruhája alól gyakran kilátszik az alsós szoknya (madeira)csipkéje, ami alapján feltételezhető, hogy a korabeli divathoz tartozó jelenséggel állunk szemben: direkt úgy köthették fel az alsós szoknyát, hogy 1-2 ujjnyi kilátsszon a csipkéjéből. Érdekes módon a nagylányok és az asszonyok viseletében nem találkozunk ezzel, noha a dél-nyírségi falvakban gyakran előfordult, hogy éppen a fiatal lányok öltöztek így, „mert hát ugye meg kellett *fityogtatni*” a szép csipkét (RATKÓ 1996. 289.). Mindössze egy esetben fordul elő cakkos szélű hímzett alsó: az ötszirmú virágokat, melyeknek mintha szára is lenne, valószínűleg laposöltéssel varrták ki (21. kép).

Több képen határozottan úgy tűnik, hogy a kilátszó madeira nem alsós szoknyához, hanem hosszú szárú bugyogóhoz tartozik (illetve előfordul vastag anyagú, alján farkasfoggal díszített darab is), ami azt jelenti, hogy ez a polgári eredetű ruhadarab a nyírségi falvakhoz képest jóval korábban megjelent a mezővárosi múltú Nyírbátor öltözködési kultúrájában.¹⁴

Lábbeli, harisnya

A kislányok lábán csaknem kivétel nélkül harisnya és cipő van, mindössze néhány esetben találkozunk mezítlábas gyerekekkel. A feltehetően kézzel kötött harisnyák túlnyomó többsége sötét

¹³ A később elterjedt *mejjeskötő* fazonnak egy szép, madeirából varrt példányát láthatjuk a 13. képen.

¹⁴ Nyírségi adatok szerint a bugyogó ugyan már az I. világháború idején megjelent a paraszti viseletben, de csak a harmincas években kezdett általánossá válni (RATKÓ 1996. 291.).

(fekete?), hosszában bordázott kötésű, de legalább azonos számban fordul elő keresztben bordázott kötésű fehér vagy csíkos is. A sötétebb alapon világosabb csíkokat nemcsak folytonos vonalként, hanem valamilyen kisebb minta (pl. rombuszok vagy világosabb és sötétebb fekvő téglalapok) sorba rendezésével is kötötték. Előfordul egy-egy kockás vagy pepita jellegű, illetve különböző színű csíkokból álló minta is. Kisebb számban megfigyelhető finomabb, vékonyabb anyagú fehér harisnya, amelyet elsősorban módosabbnak tűnő, rendezettebb öltözékű családoknál láthatunk.

Néprajzi leírásokból, gyűjtött adatokból tudjuk, hogy a harisnyák térdig értek, s hogy térd alatt (esetleg fölött) gumival vagy szalaggal rögzítették a lábhoz. Két kép van mindössze, ahol látszik, hogy madzaggal, illetve – egy kislány esetében – masnira kötött világos selyemszalaggal erősítették fel a harisnyát. Ez utóbbi gyerekek a cipőjében is selyemszalag van fűző helyett.

A térdharisnyán kívül, amelynek felső vége csak elvéve látszik ki a szoknya alól, több esetben előfordul fehér, féllábszárig érő vagy még rövidebb harisnya, amely gyakorlatilag hosszú szárú zokninak felel meg. A képeken ilyen csak jól szituált, kifejezetten városi divatot követő családok gyermekein látunk (22. kép). A rövid szárú harisnyák között akad egy-két csíkos, de ez inkább a fiúk viseletére jellemző.

A cipők túlnyomó többsége hosszú szárú: bokáig, vagy a fölé ér. A kisebbek inkább oldalt gombos fazont, a nagyobbak fűzőset viselnek. Fűzős vagy keresztpántos félcipő, illetve csizma a kislányok lábán csak elvéve fordul elő. Úri családok gyermekein látható olyan félcipő, amelyben nem fűző, hanem 1-2 ujjnyi széles színes selyemszalag van befűzve és nagy bokrára kötve.

Haj- és fejviselet

A nagylányok és a kendő nélküli asszonyok szorosan a fejhez simuló, szigorúan hátrafésült frizurájához képest feltűnő jelenség, hogy a kisebb gyerekek hajviseletére nem mindig fordítottak gondot: rövid vagy nyakba érő, félhosszú hajuk olykor meglehetősen fésületlen, csapzott. Ez esetleg érthető akkor, ha a haját még nem lehet összefogni, de nemegyszer látni a képeken olyan kislányokat, akiknek vállig érő, tehát már fonható hosszúságú haja kócosan lóg (lásd pl. 6. kép). Annál érdekesebb, hogy legtöbbször még az ilyen kócos hajból sem marad el a nagy fehér masni, amelyet sokszor csak úgy kötnek a hajba, hogy a rendszerint oldalt elválasztott haj egy tincsébe kötik bele. A masni a rendezettebb hajakból sem hiányozhat: akár hátra van fésülve, akár oldalra, akár frufrut visel a kislány, a széles selyemszalagból kötött fehér (világos vagy ritkábban színes) masni ott libeg a fejük tetején, illetve oldalsó tincsében (23. kép). Ritkább jelenség, hogy nem egy, hanem két masni ékesíti a lányka haját. Ugyancsak megfigyelhető, hogy az úri viseletű kislányok masnija nemcsak egészen nagy, hanem még fel is áll, és gyakori köztük a színes.

Az igényesebb anyák kislányuk haját igyekeztek rendezetté tenni akkor is, ha nem volt még fonható. Ennek egyik eszköze a hajráf (félkör alakú hajpánt), amely a fejtetőre téve lefogta a hátrafésült haját. Másik módja volt a haj átkötése szalaggal a tarkótól indítva, a fül mögött vezetve és a fej tetején masnira megkötve. Ezek a masnik rendszerint kisebbek (és jobban rálapulnak a fejre), mint a „szóló” masnik, aminek főként az az oka, hogy keskenyebb, kb. kétujjnyi szalagból vannak kötve.

A legrendezettebb és legszebb frizura a fejtetőn koszorúba feltett hajfonat, amelyre két példát is láthatunk a 24. képen. A haj hosszúságától függően egy vagy két ágba fonták a haját, s a copfo(ka)t feltűzték a fej tetejére. Gyakran szalagot fontak bele, de ha nem, akkor is kötöttek masnit rá.

Ennek a korosztálynak a hajviseletében feltűnően sok a rövidebbre vágott frufu, s nemcsak a rövid hajú kislányoknál, hanem azoknál is, akiknek hosszú haja van (lásd 15. kép). Azért szembetűnő ez, mert a nagyobb lányoknál és a felnőtt nőknél egyáltalán nem fordul elő a frufu.

Egy-egy egyedi, modernnek nevezhető hajviselet is feltűnik a képeken, mint például a 12. képen, amelyen a legnagyobbik kislány közepén elválasztott haja lazán a homlokába (és a fülére) van fésülve. Hasonlóan modern apródfrizurát látunk egy-két jól szituált kislány esetében.

Végül meg kell említenünk a néhány úri viseletű kislány frizuráját díszítő, egy-egy esetben gyönggyel kirakott hajcsatokat.

Kiegészítők

A szorosabban az öltözékhez tartozó kiegészítők közül mindenekelőtt a díszítésül szolgáló különböző ékszereket kell megemlítenünk. A leggyakoribb talán a fülbevaló, amely minden korosztálynál előfordul. Amennyire a képekről kivethető, az egyszerű köves, gyöngyberakásos kis fülbevaló volt a legnépszerűbb (pl. 20. kép). Nagyobb fémkarika (arany?) fülbevaló látható a 15. képen egy úri család nagyobbik lányának fülében.

A másik, főként a kisebb lányok viseletében gyakori ékszer a világos színű gyöngyökből fűzött egysoros gyöngysor. Egy-két esetben apró gyöngyökből fűzött kétsoros láncsal (2. kép), valamint szalagra fűzött medallionnal (?) találkozunk a fotókon. A nagyobb lányok nyakában gyöngysor helyett inkább egyujjnyi széles, szorosan a nyakra simuló, sötét színéből következően vélhetően színes pánt a gyakoribb (15., 5. kép).

A harmadik klasszikus ékszer a gyűrű, amely a gyerekek ujján ritkán fordul elő. Nemcsak fémből, hanem – fehér színéből következően – szaruból készült változatai is láthatók lányok és fiúk kezén egyaránt.

Gyakori kiegészítője a lányok viseletének – miként a felnőtt nőknek is – a kézben fogott, olykor csipkével díszített fehér zsebkendő.

Mindössze négy képen látható nagyon különböző korú kislányok kezében kis kézitáska, amely elsősorban felnőtt viseletdarab lehetett. Közülük két gyerek kifejezetten úri öltözékű.

Fiúviseletek

A már járt meg tanult legkisebb fiúk öltözéke gyakran még a *kantus*, olykor *egészkötővel*. Ennek szép példáját láthatjuk a 17. képen, amelyen a bő ujjú, csíkos anyagból készült *kantus* szintén csíkos, zsákszerű szabású *egészkötő* és harisnya egészíti ki. A nyakfodor is azt jelzi, hogy még kisgyerekről van szó, hiába van a fején a „nagyos” katonasapka.

A *kantus*ból kinőtt kisfiúk legjellemzőbb öltözéke a térdnadrág valamilyen felső ruhadarabbal: legtöbbször széles gallérú, matrözblúzhoz hasonló felsővel vagy szintén nagy gallérú kiskabáttal (13., 16. kép). A nadrág és a felső rendszerint ugyanabból az anyagból, leggyakrabban valamilyen színes (feltehetően szürke, sötétkék, barna) szövetszálból készült. Ritkábban előfordul egyszínű világos, vagy világos alapon függőleges csíkozású, vászonnak tűnő vékonyabb anyag (23–24. kép). Egy esetben találkozunk világos alapon kockásnak tűnő, sűrű pötty- vagy kockamintás anyaggal is. Ezek a világos, vékonyabb anyagú öltözékek minden bizonnyal nyári ruhadarabok, amire nemcsak a fotókon látható növényzet utal, hanem az is, hogy viselőjük több esetben mezítláb van.

Mindössze néhány olyan képpel találkozhatunk, amelyen a felső és a nadrág nem azonos anyagú: például vékonyabb csíkos vászon felső és szintén hosszanti csíkozású, sötétebb anyagból készült nadrág alkot egy öltözetet. Időnként a fiúk felső ruhadarabja valamilyen színes, mintás (pettyes) kelméből készült.

A legtöbb felsőnek hasonló a szabása, ami arra utal, hogy a fotók készítésének idején ez a típus kifejezetten divatos ruhadarabnak számíthatott. A 13. képen, ahol egyszerre látható vászon és

szövet változatban, jól kivehetők e kiskabát jellemzői: az egy- vagy kétsoros gombolás és a szögletes szabású, nagyméretű, oldalt és hátul a vállat, illetve a lapockát takaró gallér. A gallér lekerekített csúcspan végződő, kb. kétujjnyi széles megkötőjét elöl a mellen különböző módon megkötve hordják, amely hosszúságától függően nyakkendő- vagy csokornyakkendő-szerű formaként díszíti a felsőt (16. kép). Noha a gallér elöl V alakban simul a mellre, a kabátka mégis nyakig zárt a két gallérszárny közé bevarrt betétnek köszönhetően. Találkozunk a képeken kisebb gallérokkal is, valamint olyanokkal, amelyeket elütő színű, 1-3 sorban rávarrt szalag díszít. A kabátra általánosan jellemző a hat nagyméretű gomb (bár több képen előfordul, hogy a díszítő gombokból nincs meg mindegyik) és a keskeny kihajtójú zsebek kétoldalt.

A nyakkendőnek olykor nemcsak a kabát anyagából készült fajtájával találkozunk a fotón, hanem világos (fehér?), elütő anyagú, feltehetően külön felerősített változatával is (22. kép).

A vászon vagy szövet kiskabát alatt a legtöbb esetben keskeny állógalléros vagy hegyes, illetve lekerekített szabású, kihajtós gallérú inget viselnek a gyerekek, gyakran még a nyári öltözetnek számító vékonyabb, csíkos felső alatt is.

Ebben a korosztályban egyedi a mindössze egyetlen fotón látható mellényviselet: a 4 éves forma kisfiún a keskeny galléros, széles mandzsettás ingen szorosan testre simuló, csípővonalig érő, két keskeny zsebes szövetmellény látható V alakú nyakkivágással, kihajtható, egy-egy gombbal díszített gallérral. Egyenes szárú hosszú nadrággal és fűzős félcipővel viseli.

A térdnadrág fazonja egységesnek mondható a képek többségén: térd alá érnek, egyenes vonalú szárú éppen csak olyan bő, hogy kényelmesen elférjen benne a lábszár. Előfordul néhány gombos változat, amelyek szára alul oldalt 2-3 gombbal záródik, megkönnyítve a nadrág fel-, illetve levételét.

A háborús időkkel magyarázható, hogy ezt a korosztályt előszeretettel öltöztették katonai ruhába: a képek tanúsága szerint kifejezetten divat volt az éppen katonáskodó apa egyenruhájának másolatát megvarratni a kisfiúknak (7. kép).

Az összes képen mindössze egyetlen olyan nagyobbacska fiú van, akinek a viselete kifejezetten falusias: a *nagyujjast* és *surcot* (kék vagy fekete férfikötőt) viselő gyerek öltözéke meglehetősen kopottas, viseltes (25. kép), ami jelzi, hogy a szegényebb réteghez tartozó családból származhat.

Lábbeli, harisnya

A fiúgyerekek többsége hosszú szárú sötét (fekete), kisebb részük keresztben csíkos harisnyát visel, melynek felső vége nem látszik ki a térdnadrág alól. Néhány fiún rövid szárú csíkos harisnyával találkozunk, amely gyakorlatilag a mai zokninak felel meg; ennek szára kb. 3-4 ujjnyira, tenyérynire nyúlik a magas szárú cipő fölé, de lábszárközépig érő változata is létezik (22–23. kép). A csíkozás rendszerint keresztben futó, a harisnya fehér alapszínénél sötétebb (azaz feltehetően színes), vékonyabb-vastagabb csíkokból áll. Egy-egy képen a csíkok eltérő árnyalatúak, ami arra vall, hogy különböző színűek lehetnek.

A leggyakoribb lábbeli a magas szárú, boka fölé érő, rendszerint oldalt gombos cipő. Ritkábban látunk a képeken szintén magas szárú, fűzős cipőt, illetve a téli képeken gyakori a csizma, amelynek találkozunk régies fazonú, mindkét lábra egyformán szabott *egylábos* változatával is (vö. RATKÓ 1996. 280.).

Haj- és fejviselet

A fiúgyerekek túlnyomó többsége *nyakócon* (hajadonfőtt) van a képeken, így jól látható a frizurájuk. Általánosságban elmondható, hogy legtöbbjükre – különösen a kisebbekre – az egészen rövidre vágott haj vagy a kopasz fej jellemző. Sokkal ritkább a kissé megnövesztett haj, amelyet legtöbbször előre a homlokba fésülnek. Ezek között van néhány, amely kereken körbenyírva kifejezetten frufusra van kialakítva. A hosszabbra hagyott és oldalt elválasztott haj csak a nagyobb, kb. 13 év fölötti fiúkra jellemző – a kisebbek között csak elvétve fordul elő egy-egy ilyen. A választék legtöbbször baloldalt van.

A fiúk egy kisebb hányada valamilyen fejfedőt visel. Ezek közül a hagyományos posztókalap fordul elő a leggyakrabban (5., 16. kép), amelynek teteje viszonylag magas és gömbölyded, ami arra utalhat, hogy vagy betűrés nélkül, vagy csak kissé betűrve viselték. Néhány esetben szélesebb szalaggal átkötött szalmakalap látható a képeken.

Az öt év alatti kisfiúkon csaknem kizárólagosan katonai sapkákkal találkozunk: gyakrabban az elől gombos, magasabb változatával, ritkábban a tiszti tányérsapkával (7., 17., 21. kép).

Kötött sapkát csak elvétve látni egy-két kisebb fiú fején. Sajátos átmenetet képviselhet a kalap és a sapka között az a néhány fejfedő, amelynek anyaga a sapkákéhoz hasonlóan puha, ugyanakkor a peremét elől felhajtva kalapszerűen viselik, s így az háromszög alakban keretezi az arcot. Ilyenek csak kisebb gyerekek fején fordulnak elő, nemcsak fiúkon, hanem lányokon is.

SERDÜLŐK

A serdülőkor átmenetet jelentett a gyerekkor és felnőttkor között, s ez az átmenetiség a viseletben is jelentkezik. Ez a változás elsősorban a „gyerekes” ruhadarabok elhagyásában, felnőttekre cserélésében érhető tetten. Természetesen ez nem egyszerre, egyik napról a másikra történt meg, hanem hosszabb idő alatt, és gyerekenként, családonként különböző életkorokban. Hogy mikortól kezdett egy gyerek a fiatalokhoz hasonlóan öltözködni, ez nagyon sok mindentől függhetett: a gyerek érettségétől, a szülők szándékaitól, a család vagyoni helyzetétől, az öröklött ruhadarabok mennyiségétől stb. Gyakori jelenség például, hogy olyan lányok és fiúk, akik az életkoruk alapján még gyerekek, már a felnőtt fiatalokhoz hasonlóan öltözködnek. Ugyancsak gyakran látható keveredés a különböző korosztályok öltözékében a gyerekes és a felnőtt ruhadarabok tekintetében. Jó példa erre a 26. kép, amelyen a két legényke már felnőtt *ujjas*ban, de még a gyerekek viseletéhez tartozó térdnadrágban látható.

A nagylányos öltözék mindenekelőtt az egyrészes ruha felcserélését jelenti a testhezálló felsőből és hosszú, enyhén ráncolt vagy szabott szoknyából álló kétrészes együttesre. A serdülőket az idősebbek hasonló ruházatától elsősorban a fehér, illetve világos (pasztell) színek különítik el. Ugyancsak a gyerekkorból való kinövés csalhatatlan jele a nagylányos hajviselet megjelenése, ami egyfelől a nagy masnik elmaradását jelenti, másfelől a szorosan hátrafésült és feltehetően egy vagy két ágba befont copfot – végében masnival, ami sajnos nem látszik a fotókon (2. kép). Ami látszik, az néhány koszorúba feltett haj, amelyben a masni már sokkal kisebb a kislányokénál.

A fiúk esetében az említett váltás a térdnadrágnak hosszú nadrágra, a széles gallérú, nyakendős kabátkának *ujjasra* (zakó), a gombos vagy fűzős cipőnek pedig csizmára való cserélését jelenti. Megjelenik viseletükben a *lajbi* (mellény) is. Szatmári adat, hogy a falusi fiúgyerekeknek 12 éves korukban varrattak a *kocaszabónál* felnőtt öltözéket, *ujjast* és nadrágot (LUBY 2002. 214.). Szintén feltűnik a felnőttek viseletére jellemző kalap. A nadrág a kor divatja szerint egyenes szárú. Az *ujjas* alatt hosszú ujjú, mandzsettás, rendszerint fehér inget viselnek, melynek előfordulnak vékony csíkos változatai is (27. kép).

TÁRGYAK A FOTÓKON

Játékok

Mivel a fotók gyerekeket ábrázolnak, természetes, hogy viszonylag gyakran felbukkannak a képeken kedves tárgyaik, játékaik is. A kislányoknál legtöbbször baba, a fiúknál valamilyen fegyver látható.

Babával összesen 10 képen találkozunk. Városias életmódra, illetve a képen látható családok polgári mivoltára vall, hogy mindegyik baba porcelán (vagy gumi) fejű, városias ruhába öltöztetett bolti baba, házilag készített egy sincs köztük (10. kép). A 10 közül két fiúbaba van, mindkettő kislánynál, illetve egy nagy hajás baba, amelynek mérete a többi, kb. 30 cm hosszúságú babának legalább a háromszorosa. Tulajdonosa, egy 7-8 év körüli kislány nemcsak a különleges játékszer miatt, hanem a ruházata alapján is a jól szituált réteghez sorolható.

A kislátók körében legnépszerűbb fegyver a kard: több ízben láthatunk a fotókon fémkardot, amely vagy a katonáskodó apa fegyvere, vagy markolattal, bojjtal ellátott tökéletes másolata az eredetinek (7. kép). A 24. képen egy botból vagy kukoricaszárból készült változata fordul elő.

Fából készített puskából kettő van a képeken. Az egyiknek valamilyen elsütő szerkezete is lehetett, amellyel a fegyver csövének végébe bedugott, madzaggal hozzáerősített dugót ki lehetett löni. Ezek a játékszerek arra utalnak, hogy a fiúknak nemcsak a viseletére, hanem a játékaira is rányomta a bélyegét a háború.

E legnépszerűbb játékokon kívül előfordul még egy-egy maci, játékkutya, csörgő és egy valószínűleg házilag készített kalapálós játék is (22. kép).

A felnőtt élet tárgyai

A gyerekek játékaik kívül a tárgyak másik csoportja minden bizonnyal alkalmilag került a fotókra: valószínűleg a fényképezés szokatlan helyzetétől idegenkedő, ijedt vagy síró kicsik figyelmének elterelését szolgálták. Feltételezhető, hogy a fényképész háztartásából ötletszerűen kerültek elő olyan változatos tárgyak, mint például esztergált gyertyatartó, gyufás skatulya, pohár, újság, pipaszár, tüllök. Szintén jó módszer lehetett a figyelemelvonásra valamilyen finom csemege, ugyanis több gyerek kezében lehet látni almát, süteményfélét vagy egyéb ennivalót, amelyet a kisebbek közül néhányan majszolnak is.

A tárgyak egy harmadik csoportja már nem ötletszerűen, hanem nagyon tudatosan, a felnőttek utánzásának jegyében került a fotókra. A felnőtt viselkedésnek egyik ilyen sajátos, mai szemmel nézve meglehetősen furcsa jele egy viszonylag gyakran, akár 10 év körüli kislátók kezében is látható tárgy: a cigaretta. Mindjárt érthetővé válik azonban ennek a háttere, ha ide idézzük az 1901-es születésű geszterédi parasztprimás, Keserű János szavait a cigarettázásról, aki éppen az általunk vizsgált időszakban, az 1910-es, 1920-as években *legénykedett*: „Aki nem dohányzott, azt *asszonszájunak* mondták, *jányyszájunak*! Én is azér dohányoztam, mer jányho jártam meg jányokkal beszélgettem, hát minden legény akkor vót legény, ha vót cigarettája! De még az sem vót valóságos dohányzás, ha nem szíjta le a füstöt! ... Leszíjtam én is, megcsináltam tisztességesen, hogy ha a lányok közt beszélgetek, akkor ne legyek utolsó a többi között!” (RATKÓ 1996. 126–127.)

A *legénykedés*nek olyan, számunkra morbidnak tűnő megnyilvánulása is felbukkan a képanyagban, hogy két tizenéves fiú – melleleg cigarettával a szájában – döfő mozdulatot imitálva bicskát fog egymásra. Nyírségi táncutatásainkból tudjuk, hogy a XX. század első évtizedeiben a táncmultságokban gyakoriak voltak a verekedések, amelyek során sokszor előkerült a csizmaszár-

ból a bicska. Ebben az időszakban azt tartották igazán *viális* (életrevaló), *híres* legénynek, aki nem félt megvédeni magát és barátait, ha nézeteltérés támadt; a bicska és a verekedés tehát természetes módon hozzátartozott a legényélethez (RATKÓ 1996. 129., 300.). Ennek fényében már érthető a fotón látható két fiú „nagylegényes” gesztusa.

Mindössze néhány képen tűnik fel a fiúk *lajbiján* vagy kabátján óralánc, ami különösen a 24. kép bal szélén álló, 4-5 év körüli kisfiúval kapcsolatban furcsa, hiszen egy ilyen kicsi gyerek általában még nem ismeri az órát.

A felnőtt életnek nemcsak tárgyaival, hanem – egyetlen képen – egy jellemző mozzanatával is találkozunk: két kisebb és egy nagyobb, 10-13 év körüli fiút egy katonaruhás férfival (valószínűleg apjukkal) egy kocsmai ivójelenet részeseiként örökítették meg két sörösüveg és négy megtöltött, marokra fogott söröskorsó társaságában. A jelenetet nyilvánvalóan a fotózás kedvéért állították be így, s nem valószínű, hogy ennyire fiatal gyerekek körében szokás lett volna a sörözés vagy más alkohol fogyasztása.

Még egy tárgycsoportról kell említést tennünk, amely feltételezhetően a fényképezkedés időpontjával van összefüggésben: nevezetesen az olyan vallási tárgyokról, mint az énekeskönyv vagy az olvasó. Ezek viszonylag nagy száma ugyanis arra utalhat – a viseletek ünnepi jellegén túl –, hogy a fotók egy része vasárnap vagy ünnepnap készülhetett, vagyis olyan napon, amikor a családok templomba menve vitték magukkal az olvasóikat és az énekeskönyveiket (24–25. kép).

A napi időjárásra utalhat néhány képen a főként nagyobbacska lányok kezében tartott esernyő, illetve egy másik fotón látható fehér napernyő, amely egy kalapot viselő „kisasszony” öltözetnek tartozéka. Ugyanakkor felmerül annak a lehetősége, hogy a fényképész adta a gyerekek kezébe, hogy ezzel is fokozza a fotó érdekességét.

Valószínűleg a távollevő, katonáskodó apa megidézését szolgálhatják a kézben tartott, a kamera felé fordított bekeretezett fotók: hogy ha másképp nem, hát képen legyen köztük a hiányzó családtag.

TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS

Ha a korabeli Nyírbátor társadalmi rétegződésére nézve szeretnénk tanulságokat levonni, akkor az első, amit meg kell állapítanunk, hogy a viseletek túlnyomó többsége polgári, városi divatú, a paraszti viselet csak elenyésző számban jelenik meg a képeken. Ez nyilvánvalóan azt jelenti, hogy Nyírbátor lakossága alapvetően a városi polgárság kategóriájába tartozott, és életmódja karakteresen különbözhetett a falusi, paraszti réteg életmódjától. Ezt a képeken előforduló tárgyak is alátámasztják.

A következő szempont, amivel kapcsolatban további következtetések vonhatók le, az a városi polgárságnak főként a családok vagyoni különbségében megnyilvánuló rétegződése. Ebből a szempontból viszonylag homogén kép rajzolódik elénk, hiszen a fotókon nagyjából hasonló minőségű öltözetek láthatók hasonló rendezettségben felöltve. A képek számához képest viszonylag kevés azoknak a fotóknak a száma, amelyen az átlagosnál drágábbnak, igényesebbnek látszó öltözék tűnik fel. Ezek a ruhadarabok finomabb anyaguk, igényes kivitelezésük, újszerű állapotuk vagy a szokásostól elütő fazonjuk miatt ütnek el az átlagtól, jelezve, hogy viselőjük magasabb, vagyonosabb társadalmi réteghez tartozik. A gyerekek körében ilyen „úri” viseletdarabnak számít a mai értelemben vett télikabát, a szőrmebunda vagy -gallér, a kislányokon a kalap, az alkart takaró, hosszú szárú, fehér csipkekesztyűféle, a napernyő, vagy például a kétféle bőrből készült csillogó lakkcipő. E nem mindennapi ruhadarabokon kívül sokszor az öltözék csinos szabása, viselésének rendezett, igényes

volta – például a lábra feszesen simuló harisnya vagy a jó állapotú, tiszta cipő – is utal a módosabb származásra (lásd 15. kép).

Ahogy „felfelé” nincs túl sok eltérés az átlagtól, úgy „lefelé” sincs: kevés olyan fotó van, amelyen az átlagosnál kopottabb, szegényesebb öltözék jelenik meg, utalva a család vagyoni helyzetére. A társadalmi ranglétra alacsonyabb fokára olykor nem is a ruhadarabok viseltességéből következtethetünk, hanem inkább a viselet felöltésének egyfajta igénytelenségéből: például a koszos cipőből, a harmonikás szárú, lecsúszott harisnyából, a fésületlen, kócos hajból, az öltözék általános rendezetlenségéből.

Ugyancsak Nyírbátor polgári társadalmának egységességét támasztja alá az a jelenség, hogy kifejezetten paraszti viselet csak nagyon kevés fordul elő a képeken.¹⁵

ÖSSZEGZÉS

Az üvegnegatívok aprólékos vizsgálatával egyfelől pontos képet kaptunk az 1910-es évek gyermekviseletheiről, az egyes korosztályok korabeli divatjáról, másfelől az öltözékek és a fotókon szereplő tárgyak alapján következtetéseket lehetett levonni Nyírbátor társadalmi rétegződésére, vagyoni megoszlására nézve is. Ez alapján egy meglehetősen egységes polgári lakosság képe rajzolódott ki, amelytől sem felfelé, sem lefelé nincsenek nagy eltérések: azaz mind a módos, úri réteg, mind a szegényebb, illetve paraszti réteg csak kis számban jelenik meg a fotókon. A gyerekek aránya a képeken a demográfiai viszonyokba engedett bepillantást. Az elemzésnek két érdekes, nem várt eredménye is volt. Egyfelől fény derült arra a meglepő jelenségre, hogy egy ilyen kisebb, mezővárosi jellegű településen, mint Nyírbátor – ha csak a gyerekek viseletében is, de – jelen voltak a korabeli, modernnek számító nyugat-európai városi divatjelenségek (csípővonalú szabás, lezser felső, frufru). További kutatásokat igényel annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a felnőttek viseletében miért nem fordulnak elő ezek a jelenségek. A másik fontos tanulsága az elemzésnek, hogy egy ilyen kicsinek számító vidéki városka milyen karakteresen eltér viseletében – és nyilvánvalóan népeiségében, életmódjában – a környező falvak paraszti lakosságától.

Képjegyzék

1. kép – lelt. sz. 1076	15. kép – lelt. sz. 1840
2. kép – lelt. sz. 1618	16. kép – lelt. sz. 1225
3. kép – lelt. sz. 1013	17. kép – lelt. sz. 1734
4. kép – lelt. sz. 1843	18. kép – lelt. sz. 1516
5. kép – lelt. sz. 1433	19. kép – lelt. sz. 1004
6. kép – lelt. sz. 1936	20. kép – lelt. sz. 1855
7. kép – lelt. sz. 1220	21. kép – lelt. sz. 1878
8. kép – lelt. sz. 1347	22. kép – lelt. sz. 1476
9. kép – lelt. sz. 1147	23. kép – lelt. sz. 1028
10. kép – lelt. sz. 1214	24. kép – lelt. sz. 1355
11. kép – lelt. sz. 1025	25. kép – lelt. sz. 1682
12. kép – lelt. sz. 1439	26. kép – lelt. sz. 1736
13. kép – lelt. sz. 2028	27. kép – lelt. sz. 1939
14. kép – lelt. sz. 1958	

¹⁵ A paraszti viseletű emberekről sem lehet tudni, hogy helybeli lakosok vagy esetleg valamelyik környező településről származó falusiak lehetnek.

Irodalom

CSISZÁR–FELHŐSNÉ 1983.

Csiszár Árpád – Felhősné Csiszár Sarolta: A beregi népi textíliák lexikona. Folklór és etnográfia 11. Szerk. Ujváry Zoltán. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, Debrecen 1983.

BARTHA 1992.

Bartha Elek: Az emberi élet fordulójának szokásai Mátészalkán. In: Mátészalka néprajza. Szerk. Ujváry Zoltán. Ethnica, Debrecen 1992. 247–275.

GOMBÁS 2016.

Gombás András: Büdszentmihály hagyatéka. Néprajzi tanulmányok. Szerk. Baloghné Szűcs Zsuzsanna. Vasvári Pál Múzeum, Tiszavasvári 2016.

KAPROS 1986.

Kapros Márta: A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén. [Bräuche und Glaubensarten in Verbindung mit der Geburt entlang des Flusses Ipoly.] Studia Folkloristica et Ethnographica 18. Szerk. Ujváry Zoltán. Debrecen 1986.

KORKES 1992.

Korkes Zsuzsa: Népszokások és viseletek Kartalon. Kartali mozaikok 1. Kartali Érdekvédelmi Kör, Kartal 1992.

LUBY 2002.

Luby Margit: A parasztélet rendje és későbbi tanulmányok. Szerk. Mohay Tamás. Nap Kiadó, Budapest 2002.

MURAKÖZI 1992.

Muraközi Ágota: Népi öltözet, szöttesek, hímzések Mátészalkán. In: Mátészalka néprajza. Szerk. Ujváry Zoltán. Ethnica, Debrecen 1992. 189–218.

NYÁRÁDY 1964.

Nyarády Mihály: Az ajaki népviselet. [Die Volkstracht von Ajak.] NyJAMÉ IV–V. 1961–1962. (1964) 141–194.

RATKÓ 1996.

Ratkó Lujza: „Nem úgy van most, mint vót régen...” A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Sóstói Múzeumfalvó Baráti Köre, Nyíregyháza–Sóstófürdő 1996.

RATKÓ 2001.

Ratkó Lujza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye táncagyományja. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei. A megye néphagyományai. Szerk. Sivadó Sándor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai, Közművelődési Intézete és Továbbképző Központja, Nyíregyháza 2001. 181–250.

RATKÓ 2008.

Ratkó Lujza: A nyírbátori cigányság viselete a XX. század első évtizedeiben. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népviseletei. Viselettörténeti sorozat I. [Attire of the Nyírbátor Gypsies in the early-20th century. Folk costumes of Szabolcs-Szatmár-Bereg County. Costume history series I.] NyJAMÉ L. 2008. 421–444.

RATKÓ 2014.

Ratkó Lujza: Viselet. [Folk Costumes] In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Népművészeti örökségünk. Szerk. Ratkó Lujza. Jóna András Múzeum, Nyíregyháza 2014. 539–625.

SZABÓ 2008.

Szabó Sarolta: Üvegnegatívok a Báthori István Múzeum fotógyűjteményében. [Glass negatives in the Photography Collection of the Báthori István Museum (Nyírbátor).] *NyJAMÉ* L. 2008. 409–420.

RATKÓ Lujza

Jósa András Múzeum

H-4401 Nyíregyháza

Pf. 57

e-mail: ratkolujza@josamuzeum.hu

Child costumes in Nyírbátor in the first decades of the 20th century

Folk costumes of Szabolcs-Szatmár-Bereg County

Costume history series

III

The present article is the third part of the series on costume history “Folk costumes of Szabolcs-Szatmár-Bereg County” started earlier in the annual of the Jósa András Museum. We continue the analysis of the glass negative collection consisting of 1221 pieces, belonging to the Báthori István Museum of Nyírbátor. This photograph collection coming from the 1910s and 1920s is outstandingly significant from the point of view of the costume history, because from our county we have only poor sources on the costumes of this period. Out of 1221 photographs, on 268 ones we see one or more children with their mother or other female relative. Only rarely – this is war period – children appear with their father or other male relative. Various ages are represented: from babies, up to the pubescents reaching their adolescence. Thus, we can follow the change of costumes according to the age. Judging from the number of children and the ratio of peasant and “genteel” costumes, we get an idea about the contemporary population and its social composition in Nyírbátor. At the same time, toys, favourite objects of the children serve as important markers of the life style with the help of which we can make social ethnographical conclusions. These objects also give us an opportunity to get an insight into the families’ and children’s life of the age.

Lujza RATKÓ

Jósa András Museum

Nyíregyháza

H-4401 Pf. 57.

e-mail: ratkolujza@josamuzeum.hu

1. kép / Fig. 1

2. kép / Fig. 2

3. kép / Fig. 3

4. kép / Fig. 4

5. kép / Fig. 5

6. kép / Fig. 6

7. kép / Fig. 7

8. kép / Fig. 8

9. kép / Fig. 9

10. kép / Fig. 10

11. kép / Fig. 11

12. kép / Fig. 12

13. kép / Fig. 13

14. kép / Fig. 14

15. kép / Fig. 15

16. kép / Fig. 16

17. kép / Fig. 17

18. kép / Fig. 18

19. kép / Fig. 19

20. kép / Fig. 20

21. kép / Fig. 21

22. kép / Fig. 22

23. kép / Fig. 23

24. kép / Fig. 24

25. kép / Fig. 25

27. kép / Fig. 27

26. kép / Fig. 26

